

Щодо окремих питань спадкування

Поняття заповіту визначається статтею 1233 Цивільного кодексу України (далі за текстом Кодекс), в якій передбачено, що заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

За своєю природою заповіт є одностороннім правочином, який дійсний за умови додержання встановленої законом форми та змісту.

Спадкодавець в будь-який час має можливість скласти заповіт на все майно чи його певну частку, змінити заповіт чи скасувати взагалі. Спадкоємцю, в свою чергу, надано право прийняти спадщину або відмовитися від неї.

Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Це право тісно пов'язано з особою, а тому вчинення заповіту через представника не допускається.

Заповіт складається у письмовій формі із зазначенням місця та часу його складання та має бути особисто підписаний заповідачем. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, його підписує інша особа, що засвідчується у відповідному порядку із зазначенням причин, за яких текст заповіту не міг підписати заповідач власноруч.

Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або уповноваженою на це посадовою, службовою особою відповідного органу місцевого самоврядування (крім секретного заповіту).

Законодавством допускається посвідчення заповіту головним лікарем, його заступником з медичної частини або черговим лікарем цієї лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальником шпиталю, директором або головним лікарем будинку для осіб похилого віку та інвалідів — осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, шпиталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, капітаном судна щодо осіб, які перебувають під час плавання на морському, річковому судні, що ходить під прапором України, начальником експедиції щодо осіб, які перебувають у пошуковій або іншій експедиції, командиром (начальником) військової частини, з'єднання, установи або закладу щодо військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військових навчальних закладів, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, а також робітників, службовців, членів їхніх сімей і членів сім'ї військовослужбовців, начальником місця позбавлення волі щодо осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, начальником слідчого ізолятора щодо осіб, які тримаються під вартою.

Спадкування за заповітом це перехід майнових прав та обов'язків померлого громадянина (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Право спадкування тісно пов'язане з правом власності, оскільки спадкування є одним із найпоширеніших засобів набуття права власності.

Саме спадкове право визначає підстави спадкування, час і місце відкриття спадщини, коло спадкоємців, особливості спадкування окремих видів майна, порядок і строки прийняття та відмови від спадщини, оформлення спадкових прав.

До складу спадщини входять не лише права спадкодавця, але й ціла низка майнових зобов'язань, а саме - борги спадкодавця. До спадкоємця також

переходить обов'язок відшкодувати майнову шкоду (збитки), яка була завдана спадкодавцем, обов'язок відшкодування моральної шкоди, завданої спадкодавцем, обов'язок сплатити неустойку (штраф, пеню), які були присуджені судом спадкодавцеві за його життя. Спадщина складається із сукупності майнових прав та обов'язків померлого громадянина, які, відповідно до чинного законодавства, можуть переходити у порядку спадкування до іншої особи.

Здебільшого спадщина складається з права власності померлого громадянина на різне майно: житловий будинок, квартиру, предмети домашнього користування, земельну ділянку, транспортні засоби, грошові кошти, цінні папери та інше майно, яким громадянин володів.

Якщо майно належало кільком особам на праві спільної власності, то після смерті однієї з них спадщина відкривається тільки на належну цій особі частку.

До складу спадкової маси не включається квартира, яку спадкодавець наймав за договором найму житлового приміщення, оскільки договір найму не є підставою набуття права власності. У цьому випадку фактичне володіння річчю ще не свідчить про наявність у особи права власності на річ.

Законодавець захищає інтереси так званих «обов'язкових спадкоємців». Загальна тенденція чітко спрямована на захист майнових інтересів неповнолітніх і непрацездатних осіб, про яких спадкодавець за своє життя повинен був піклуватися, що знайшло своє закріплення в статті 1241 Кодексу.

Неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують незалежно від змісту заповіту половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

Розмір обов'язкової частки в спадщині може бути зменшено судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, що мають істотне значення. До обов'язкової частки в спадщині зараховується вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, а також вартість інших речей та майнових прав, які перейшли до неї як до спадкоємця. Будь-які обмеження та обтяження, встановлені в заповіті для спадкоємця, який має право на обов'язкову частку в спадщині, дійсні лише щодо тієї частини спадщини, яка перевищує його обов'язкову частку. В цілому право на обов'язкову частку в спадщині є певною соціальною гарантією для осіб, які не можуть забезпечувати самостійне існування.

Відкриття спадщини це наявність певних юридичних фактів, з якими законодавець пов'язує виникнення права спадкування. Спадкові правовідносини виникають із смертю громадянина або з оголошенням його у встановленому порядку померлим.

Суттєве значення має час і місце відкриття спадщини. Саме з часом та місцем відкриття спадщини пов'язане встановлення таких істотних обставин, як визначення кола спадкоємців; строку для прийняття спадщини чи відмови від спадщини; склад спадкового майна; законодавство, яким потрібно керуватися; початок обрахування строку для пред'явлення претензії кредиторами.

Саме за місцем відкриття спадщини вживаються заходи щодо охорони спадкового майна і видається свідоцтво про право на спадщину.

Кодекс визначає час відкриття спадщини як день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Факт і дата смерті підтверджуються свідоцтвом органів РАЦС.

Коли спадкодавець оголошується померлим за рішенням суду, днем смерті вважається день вступу в законну силу рішення суду про оголошення такого громадянина померлим. Якщо ж громадянин пропав безвісти за обставин, які загрожували йому смертю або давали підстави припускати, що він загинув від нещасного випадку, суд може у своєму рішенні визначити день його смерті - тобто день припустимої загибелі.

Часом відкриття спадщини посмертно реабілітованого у встановленому порядку громадянина є день прийняття рішення районною Комісією з питань поновлення прав реабілітованих про повернення майна спадкоємцям першої черги. Факт смерті спадкодавця - реабілітованого у встановленому порядку громадянина - визначається на підставі відповідного рішення Комісії з питань поновлення прав реабілітованих, яке повинно містити перелік документів, що стверджують відповідні факти.

Сам факт зникнення громадянина безвісти (наприклад, на фронті, під час військового конфлікту) або визнання його безвісно відсутнім у судовому порядку не тягне за собою відкриття спадщини.

Законодавець не надає правового значення годинам та хвилинам настання смерті. Правові наслідки пов'язані лише з днем смерті. Якщо особи померли в один і той же день (незалежно від часу смерті), вони не спадкують одна після одної. Так, якщо внаслідок автотранспортної події чоловік загинув на місті події, скажімо, о першій годині ночі, а його дружина в лікарні через двадцять годин, спадщина після чоловіка для жінки не відкривається, оскільки подружжя померло в один день.

Місцем відкриття спадщини вважається останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме - місцезнаходження майна чи основної його частини (стаття 1221 Кодексу).

Місцем проживання неповнолітніх, які не досягли 14 років, або осіб, які перебувають під опікою, вважається місце проживання їх батьків (усиновителів) або опікунів.

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місце знаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місце знаходження основної частини рухомого майна.

Після смерті військовослужбовців строкової служби, а також студентів, які навчалися в навчальних закладах поза місцем постійного проживання, місцем відкриття спадщини визнається місце їх постійного проживання до призову на строкову службу або до вступу на навчання до навчального закладу.

Якщо у спадкоємців відсутні наведені вище документи, то нотаріус вимагає копію рішення суду, яке вступило в законну силу, про встановлення юридичного факту - місця відкриття спадщини.

**Головний спеціаліст відділу організаційного
забезпечення та контролю у сфері нотаріату
Управління з питань нотаріату**

О.А. Мінерт